

REGIONALNE POROZUMIENIA HANDLOWE W ZAPEWNIANIU BEZPIECZEŃSTWA ŻYWNOŚCIOWEGO*

Agnieszka Sapa✉

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Abstrakt. Celem artykułu była identyfikacja wybranych relacji pomiędzy handlem międzynarodowym i bezpieczeństwem żywnościowym, ze szczególnym uwzględnieniem regionalnych porozumień handlowych. Badania przeprowadzono na podstawie krajowych i zagranicznych źródeł literatury przedmiotu. W warunkach ciągle nierozwiązanego problemu braku bezpieczeństwa żywnościowego identyfikuje się nie tylko źródła takiego stanu rzeczy, ale również sposoby poprawy sytuacji żywnościowej na świecie. Jednym z czynników poprawiających w sposób bezpośredni i pośredni poziom bezpieczeństwa żywnościowego jest handel międzynarodowy. Ograniczone możliwości liberalizacji handlu na poziomie globalnym powodują, że poprawianiu dostępu do żywności służyć może regionalizm handlowy. Jednak pełnemu wykorzystaniu regionalnych porozumień handlowych w rozwiązaniu problemu braku bezpieczeństwa żywnościowego towarzyszyć musi eliminowanie czy choćby ograniczanie barier pozataryfowych.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo żywnościowe, handel międzynarodowy, regionalne porozumienia handlowe

WPROWADZENIE

Problem bezpieczeństwa żywnościowego od lat jest obecny w debacie publicznej. Wciąż wysoka liczba głodujących na świecie oraz kryzys żywnościowy z końca pierwszej dekady XXI wieku odnowiły zainteresowanie

problemem bezpieczeństwa żywnościowego, źródłami jego powstawania oraz sposobami jego rozwiązania – nie tylko na poziomie kraju, ale również w ujęciu międzynarodowym. Według FAO (2003) bezpieczeństwo żywnościowe, na poziomie pojedynczego człowieka, gospodarstwa domowego, narodowym, regionalnym i globalnym jest osiągnięte wtedy, kiedy wszyscy ludzie cały czas mają fizyczny, ekonomiczny i społeczny dostęp do bezpiecznej oraz pożywnej żywności, wystarczającej do zaspokojenia ich potrzeb żywieniowych oraz preferencji dla aktywnego i zdrowego życia. Innymi słowy bezpieczeństwo żywnościowe jest zapewnione wtedy, kiedy żywność jest dostępna fizycznie i ekonomicznie oraz odpowiedniej jakości¹. Bezpieczeństwo żywnościowe, w zależności od poziomu jego analizowania, determinowane jest wieloma czynnikami, w ramach których wymienia się również handel międzynarodowy. Relacja handel międzynarodowy – bezpieczeństwo żywnościowe jest interesująca zarówno w świetle sporu pomiędzy zwolennikami i przeciwnikami liberalizacji handlu międzynarodowego, w tym szczególnie rolnego, jak i impasu w negocjacjach dotyczących wielostronnej

¹ Te trzy wymienione aspekty powinna również charakteryzować stabilność. Wymóg ten implikuje konieczność efektywnego zarządzania ryzykiem związanym z produkcją, dochodami oraz jakością żywności (Brooks i Matthews, 2015, s. 7).

*Artykuł przygotowany w ramach projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/03/B/HS4/01178.

✉ dr hab. Agnieszka Sapa, Katedra Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Al. Niepodległości 10, 61-875 Poznań, Poland, e-mail: agnieszka.sapa@ue.poznan.pl

liberalizacji handlu na forum WTO oraz rozwoju regionalizmu handlowego. Celem artykułu jest zatem identyfikacja wybranych relacji pomiędzy handlem międzynarodowym i bezpieczeństwem żywnościowym, ze szczególnym uwzględnieniem regionalnych porozumień handlowych. Artykuł ma charakter przeglądowy. W badaniu, przeprowadzonym na podstawie krajowych i zagranicznych źródeł literatury przedmiotu, wykorzystano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa z elementami wnioskowania indukcyjnego.

HANDEL MIĘDZYKRAJOWY A BEZPIECZEŃSTWO ŻYWNOSCIOWE

Związki między wymianą międzynarodową a bezpieczeństwem żywnościowym rozpatrywane są na różnych płaszczyznach. Część badaczy koncentruje się głównie na oddziaływaniu na poziom bezpieczeństwa żywnościowego wielostronnej liberalizacji handlu pod auspicjami Światowej Organizacji Handlu (Aksoy i Beghin, 2005), inni na liberalizacji regionalnej (Matthews, 2003). Bazą prowadzonych analiz oraz sformułowanych rekomendacji pozostaje jednak spór między zwolennikami liberalizacji handlu oraz jej przeciwnikami.

Zwolennicy wolnego handlu podkreślają jego znaczenie dla wzrostu produkcji, dochodów oraz obniżania cen. W konsekwencji prowadzi to do większego dostępu do żywności – nie tylko w wymiarze fizycznym, ale i ekonomicznym (Clapp, 2014). Teoretyczną podstawą takiego podejścia jest neoklasyczna teoria handlu bazująca na teorii kosztów względnych D. Ricarda. Zgodnie z nią w warunkach globalnego wolnego handlu następuje realokacja czynników produkcji, co przekłada się na kształtowanie wielkości produkcji, handlu i zatrudnienia czynników wytwórczych zgodnie z przewagami komparatywnymi oraz na specjalizację². Osiągnięty wzrost efektywności w rolnictwie oraz globalnej produkcji rolnej przełoży się na obniżenie przeciętnych cen i wzrost dochodów, zwiększając dostępność ekonomiczną żywności. Ten kanał transmisyjny wolny

² Ponieważ każdy kraj ma inne koszty produkcji związane z wyposażeniem w zasoby, to ma również produkty, w których wykazuje takie przewagi. Podejście zgodne z tymi założeniami jest podstawą promowania liberalizacji handlu międzynarodowego przez instytucje międzynarodowe (FAO, 2003; World Bank, 2012).

handel – bezpieczeństwo żywnościowe ma szczególne znaczenie dla krajów, które ze względu na zmienność krajowej produkcji są zmuszone importować żywność. Wahania światowej produkcji żywności są bowiem mniejsze w porównaniu do wahań produkcji krajowej, a możliwość nieskrępowanego przepływu produktów z obszarów nadwyżkowych do deficytowych wpływa stabilizująco na poziom cen (OECD, 2013; World Bank, 2012). Ograniczenia wolnego handlu generują natomiast koszty ekonomiczne, powodują zniekształcenia cen oraz ograniczają możliwości zbytu produktów poszczególnym krajom (Martin i Anderson, 2011; World Bank, 2012), czego efektem jest spadek poziomu bezpieczeństwa żywnościowego w krajach najbardziej potrzebujących (Headey i Fan, 2008).

Można zatem za Matthews (2003) wskazać, że handel międzynarodowy pozytywnie oddziałuje na wzrost gospodarczy, kreując dodatkowe zatrudnienie i wzrost dochodów oraz poprawę dostępności żywności; powoduje wzrost krajowej podaży żywności, przez co zwiększa poziom zaspokojenia potrzeb konsumentów, a także redukuje wahania podaży żywności. Innymi słowy, handel rolno-żywnościowy wspiera bezpieczeństwo żywnościowe w sposób pośredni i bezpośredni (van Dijk, 2011)³. Wymiana międzynarodowa może być również traktowana jako kanał dyfuzji technologii, który stymuluje długookresowy wzrost gospodarczy i rozwój, co sprzyja redukcji ubóstwa⁴, poprawie dochodów oraz dostępności żywności.

Tak więc niedyskryminacyjna liberalizacja wydaje się najlepszym rozwiązaniem, prowadzącym teoretycznie do

³ Poprzez kanał pośredni handel rolny wspiera wzrost gospodarczy, co implikuje wzrost dochodów oraz w konsekwencji poprawę ekonomicznej dostępności żywności. Z kolei kanał bezpośredni przejawia się w zwiększeniu podaży żywności, co poprawia dostępność fizyczną żywności. Zwiększony przepływ towarów pomiędzy krajami determinować będzie również spadek przeciętnego poziomu cen oraz zmniejszenie zmienności podaży żywności.

⁴ Cervantes-Godoy i Dewbre (2010) wykazali, że handel rolny w większym stopniu przyczynia się do ograniczania biedy w krajach rozwijających się niż handel dobrami przemysłowymi czy usługami. Dzieje się tak, ponieważ większość biednych ludzi jest aktywna w rolnictwie albo jako właściciele gospodarstw rolnych, albo jako osoby w nich zatrudnione. Ponadto rozwój rolnictwa przekłada się na wzrost ekonomiczny pozostałych sektorów gospodarki, a rolnictwo jest głównym źródłem surowców dla przemysłu oraz popytu na kapitał i usługi. Wzrost dochodów rolników oznacza także wzrost popytu na lokalną żywność.

optymalnej alokacji zasobów i równowagi w rozumieniu Pareto. Teza ta jest jednak prawdziwa przy założeniu uniwersalności i jednolitości efektów dla wszystkich krajów i sektorów oraz przy braku występowania efektów zewnętrznych, asymetrii informacji czy niekompletności rynków. Jednak uwzględnienie tych ostatnich, jak podkreśla Rynarzewski (2005), oznacza, że wolny handel nie musi być optymalny w kategoriach maksymalizacji efektów ekonomicznych czy nawet najbardziej preferowany dla każdego z krajów. Przykładowo w sektorze rolnym naturalne i ekonomiczne uwarunkowania produkcji rolnej, związane z osobliwościami ziemi jako czynnika produkcji⁵, determinują nieefektywną – w rozumieniu Pareto – alokację czynników produkcji w tym sektorze (Czyżewski, 2010, s. 67). Rolnictwo bowiem, niezależnie od ustroju czy poziomu rozwoju gospodarczego danego kraju, jest opóźnione w stosunku do innych działów gospodarki narodowej. Identyfikowane ograniczone możliwości akumulacji i reprodukcji rozszerzonej są przejawem uniwersalizmu tzw. kwestii agrarnej (Wilkin, 1986), która przejawia się w dysparytecie dochodów ludności rolniczej, związanym z niższą wydajnością czynników produkcji oraz niedostateczną elastycznością struktur wytwórczych w zakresie dostosowań do zmieniających się warunków rynkowych. Stąd też utrzymanie konkurencyjności gospodarstw rolnych i odpowiednich dochodów, umożliwiających poprawę bezpieczeństwa żywnościowego, staje się przesłanką dla protekcjonizmu handlowego. Podkreślić należy również to, że nadmierna specjalizacja będąca przejawem wolnego handlu może naruszać trwałość zasobów naturalnych i być źródłem konfliktów międzynarodowych⁶. W konsekwencji zagrożenia związane z załamaniem równowagi środowiska usprawiedliwiają wprowadzanie ograniczeń w handlu międzynarodowym. Wydaje się, że uwarunkowania ekologiczne

w coraz szerszym zakresie uwzględniane w działalności rolniczej będą stanowiły ważny argument przeciwko pełnej liberalizacji handlu międzynarodowego (Budnikowski, 2006). Tym samym będą determinowały nie tylko jakość środowiska naturalnego, ale również możliwości zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego.

Mając na uwadze powyższe ograniczenia, trzeba podkreślić, że postulowana na forum międzynarodowym liberalizacja handlu nie prowadzi automatycznie do wzrostu i rozwoju gospodarczego, a w warunkach niekompletnych i niedoskonałych rynków nie musi wcale poprawić efektywności gospodarczej⁷ (Stiglitz i Charlton, 2007), zwłaszcza w krajach najbiedniejszych, najbardziej dotkniętych problemem braku bezpieczeństwa żywnościowego. W państwach tych konieczne jest wzmocnienie konkurencyjności wewnętrznej sektora rolnego⁸, co nie jest możliwe bez odpowiednich działań interwencyjnych. Działania takie, w kontekście handlu międzynarodowego i bezpieczeństwa żywnościowych, wpisują się w realizowaną przez państwo strategię samowystarczalności żywnościowej (food self-sufficiency) albo samodzielności żywnościowej (food self-reliance). Samowystarczalność żywnościowa to działania nastawione na zaspokajanie potrzeb żywnościowych danego społeczeństwa głównie z produkcji krajowej⁹.

⁷ Istnieją bowiem uzasadnione obawy co do możliwości występowania skutków negatywnych. W warunkach liberalizacji handlu i spadających cen produktów rolnych obniżają się dochody rolników oraz wpływy do budżetu państwa. Ma to szczególne znaczenie dla krajów biednych, w których występuje duży odsetek pracujących w rolnictwie oraz przychodów z cel. Z kolei w sytuacji wzrostu światowych cen (np. szoki podażowe) największe straty dotyczą krajów najbiedniejszych uzależnionych od importu żywności (OECD, 2013).

⁸ Rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich jest kluczowy dla rozwiązania problemu bezpieczeństwa żywnościowego. Sektor rolny stanowić może swego rodzaju siłę napędową dla całej gospodarki, a zwiększenie dochodów w rolnictwie przez generowanie popytu na produkty i usługi pozarolnicze – pozytywnie oddziaływać na gospodarkę lokalną i wzrost gospodarczy. Dźwignią wspierającą rozwój ekonomiczny może być liberalizacja handlu (Robertson, 2006).

⁹ Przeciwnicy tego podejścia zwracają uwagę, że taka polityka żywnościowa nie jest efektywna. Uniemożliwia bowiem osiąganie korzyści z handlu wynikające z różnic w wyposażeniu w czynniki produkcji i technologię oraz odmiennych warunków przyrodniczych. Ponadto pomija, że głównym elementem bezpieczeństwa żywnościowego ma być dostęp człowieka do żywności, z mniejszym naciskiem na to, skąd ta żywność pochodzi (van Dijk, 2011).

⁵ Są one związane z naturalnymi właściwościami ziemi (ograniczona mobilność, niepodzielność, niewielka elastyczność cenowa i dochodowa popytu na żywność), szczególnym charakterem produkcji rolnej (np. uzależnienie produkcji rolnej od warunków klimatycznych) oraz zawodnościami rynków rolnych (m.in. efekt Kinga, tendencja do rozwierania nożyc cen).

⁶ W tym kontekście mówi się o zjawisku tzw. neokolonializmu ekologicznego. Polega ono między innymi na lokowaniu w krajach rozwijających się przez firmy pochodzące z krajów rozwiniętych przestarzałych technologii produkcyjnych, deponowaniu odpadów i zanieczyszczeń czy nadmiernej eksploatacji surowców (Czaja, 2004).

Kraje działające zgodnie z takim podejściem wspierają małe gospodarstwa rolne wytwarzające produkty na lokalny rynek, a także promują prostą i naturalną dietę opartą na konsumpcji żywności lokalnej (Chandra i Lontoh, 2010). Z kolei samodzielność żywnościowa to podejście, które koncentruje się na dostępności żywności dla konsumentów, przy czym żywność ta może być produkowana w kraju lub importowana. Handel międzynarodowy traktowany jest wtedy jako ważny czynnik poprawiający poziom bezpieczeństwa żywnościowego. W krajach będących zwolennikami takiego podejścia wspierana jest liberalizacja rynku oraz zorientowane na eksport rolnictwo, pozwalające opłacić niezbędny import żywności (Kent, 2002). Biorąc jednak pod uwagę, że możliwości wynegocjowania porozumienia dotyczącego wielostronnej liberalizacji handlu są ograniczone¹⁰, alternatywnym rozwiązaniem jest zawieranie regionalnych porozumień handlowych. W konsekwencji waga relacji handel międzynarodowy – bezpieczeństwo żywnościowe przenosi się na poziom regionalny.

REGIONALIZM HANDLOWY WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE

Tworzenie regionalnych porozumień handlowych będących przejawem regionalizmu stanowi określoną opcję polityki handlowej, polegającą na umownej liberalizacji barier handlowych między grupą państw. W kontekście współczesnych światowych relacji handlowych zawieranie takich porozumień możliwe jest na bazie artykułu XXIV GATT, który jest odstępstwem od klauzuli najwyższego uprzywilejowania i dopuszcza zawieranie regionalnych porozumień handlowych w postaci stref wolnego handlu i unii celnych obejmujących wymianę produktów. Z założenia celem takich porozumień powinno być ułatwienie handlu między stronami umowy, a nie wprowadzanie barier w obrotach z krajami trzecimi. Dlatego też zawarcie tego typu umów jest możliwe pod warunkiem, że przeciętne bariery handlowe po integracji nie ulegną zwiększeniu czy zaostrzeniu dla państw nieobjętych porozumieniem, w porównaniu do sytuacji przed jego zawarciem¹¹. Jednak już samo za-

warcie umowy i preferencyjne traktowanie jej sygnatariuszy ma charakter dyskryminujący wobec krajów trzecich.

O rozwoju i popularności regionalizmu świadczą dane statystyczne. Według bazy danych WTO na początku 2015 roku notowano 404 regionalne porozumienia handlowe¹², które weszły w życie i zostały notyfikowane. W ramach tych umów 260 dotyczyło preferencyjnej liberalizacji wymiany towarami (bez akcesji). Warto zaznaczyć, że intensyfikacja zawierania przedmiotowych porozumień nastąpiła od połowy lat 90. XX wieku. Ten wzrost zainteresowania regionalizmem skutkowałam nie tylko zmianami ilościowymi charakteryzującymi regionalizm, ale również jakościowymi (Sapa, 2014). O ile do 1995 roku włącznie wchodziło w życie jedno porozumienie rocznie (1,2), to w ostatnich dwudziestu latach było to już co najmniej 10 umów (10,5)¹³. Dominującą formą są strefy wolnego handlu, mniej jest unii celnych oraz porozumień o częściowej liberalizacji. Charakterystyczne jest również to, że zawierane porozumienia obejmują nie tylko dobra, ale również usługi, a zakres wprowadzanej liberalizacji jest szerszy niż ten negocjowany na forum WTO. Systematycznie zwiększa się również udział państw rozwijających się, które nie tylko wprowadzają preferencyjną liberalizację z państwami rozwiniętymi (tzw. relacje Północ–Południe), ale przede wszystkim z innymi państwami rozwijającymi się (tzw. relacje Południe–Południe). W warunkach wyczerpania się możliwości zawierania porozumień z krajami sąsiednimi układy takie tworzą również państwa należące do różnych regionów/kontynentów (tzw. międzyregionalne porozumienia handlowe).

Regionalne porozumienia handlowe zawierane są dla stworzenia ram zarówno dla współpracy politycznej i ekonomicznej, jak i liberalizacji handlu jako takiej (MacLaren i Yabuki, 2012). Wśród identyfikowanych celów wyznacza się cele ekonomiczne (m.in. poprawę efektywności gospodarowania i wzrost dobrobytu) oraz pozaekonomiczne (ideologiczne, humanitarne, kulturalne oraz polityczne) (Misala, 2001). Kraje mogą też być nastawione na zagwarantowanie sobie

krytyczną ocenę. Więcej zob. Czarny (2013).

¹² Liczba ta obejmuje zarówno porozumienia wprowadzające preferencyjną liberalizację w zakresie wymiany dóbr, usług, jak i akcesje.

¹³ Dane te dotyczą tylko porozumień obejmujących handel towarami.

¹⁰ Chodzi tu zarówno o Porozumienie w sprawie rolnictwa będące efektem Rundy Urugwajskiej GATT, jak i wciąż trwające negocjacje w ramach Rundy Doha.

¹¹ Niejasne sformułowania zawarte w artykule XXIV GATT przekładają się na niejednoznaczność ich interpretację oraz

samowystarczalności w zakresie dostępu do zasobów na poziomie danego ugrupowania (WTO, 2011). W procesie regionalnej integracji gospodarczej stosunkowo łatwiej można osłabiać i/lub kompensować krótkookresowe wahania podaży i popytu związane z czynnikami koniunkturalnymi czy naturalnymi (Misala, 2001). W odniesieniu do krajów rozwijających się istotne jest również zwiększenie pewności co do przeprowadzenia reform społeczno-ekonomicznych (lock in to domestic reforms) (UNCTAD, 2007). Dla małych krajów zależnych od handlu zagranicznego porozumienie ustanawiające regionalne ugrupowanie integracyjne poprawia warunki dostępu do rynku partnera oraz zwiększa przewidywalność jego polityki handlowej (Urata, 2002). Wreszcie celem zawierania regionalnych porozumień handlowych może być wprost bądź pośrednio artykułowana poprawa bezpieczeństwa żywnościowego.

LIBERALIZACJA REGIONALNA A BEZPIECZEŃSTWO ŻYWNOŚCIOWE

Wymiana handlowa w ramach regionalnych porozumień handlowych może potencjalnie wpływać na poprawę bezpieczeństwa żywnościowego, zwłaszcza w krajach, które są względnie słabo zintegrowane ze światowym rynkiem żywnościowym. Rynki regionalne mogą obniżyć koszty wytwarzania żywności oraz zniwelować zmienność i niepewność dostaw. Integracja regionalna pobudza wzrost produkcji rolnej i jednocześnie łagodzi powstające deficyty żywności w ramach danego zintegrowanego regionu (Brooks i Matthews, 2015). Handel wewnątrzregionalny może również ograniczać zmienność cen podstawowych produktów rolnych w poszczególnych krajach, wywołaną szokami zewnętrznymi (np. katastrofy naturalne, warunki pogodowe)¹⁴. Integracja handlowa będąca efektem zawarcia regionalnego porozumienia handlowego ogranicza także negatywne efekty wahań produkcji małego kraju (Koester, 1986).

W teorii integracji regionalnej zawarcie regionalnego porozumienia handlowego związane jest z powstawaniem między innymi efektu alokacji (allocation effect) i akumulacji (accumulation effect) (Baldwin

i Venables, 1995)¹⁵. Zgodnie z klasyczną teorią handlu międzynarodowego w warunkach doskonałej konkurencji wolny handel będzie prowadził do optymalnej alokacji czynników produkcji w sensie Pareto. Regionalna liberalizacja przyczyni się więc do realokacji czynników produkcji, wzrostu handlu produktami rolnymi, poprawy efektywności oraz spadku cen. Wszystko to jest przejawem efektu alokacji, który wiąże się również z wystąpieniem efektu skali, ze wzrostem konkurencyjności oraz ograniczeniem działalności nieefektywnych przedsiębiorstw. Dla konsumentów oznacza większy wybór oferowanych dóbr, a dla producentów – poprawę możliwości wyboru w zakresie czynników produkcji oraz wzrost produktywności.

Efekt akumulacji oznacza natomiast, że integracja ekonomiczna i związany z nią zliberalizowany handel determinuje wzrost inwestycji w sektorze rolnym, ponieważ producenci rolni oraz przemysł mają możliwości specjalizacji, stając się częścią regionalnego łańcucha wartości (regional value chain). Większa specjalizacja podmiotów może przełożyć się na kreowanie efektu aglomeracji oraz sieci (agglomeration and network effect), co prowadzi do redukcji kosztów, wzmacnia rozprzestrzenianie się technologii oraz wzrost produktywności. Wszystko to razem prowadzi do zwiększenia krajowej podaży żywności i poprawia bezpieczeństwo żywnościowe (van Dijk, 2011).

Teoretycznym badaniom efektów zawierania regionalnych porozumień handlowych towarzyszą oceny empiryczne, które mają charakter zarówno analiz *ex-ante*, jak i *ex-post*. Liczne badania dotyczą handlowych czy dobrobytowych efektów wprowadzanych w życie preferencyjnych umów. Na tym tle analizy poświęcone określeniu skutków członkostwa w regionalnym porozumieniu handlowym dla poziomu bezpieczeństwa żywnościowego są względnie nieliczne. Ich stopniowy rozwój związany jest zarówno z intensywnością zawierania regionalnych porozumień handlowych, jak i ciągle nierozwiązanym problemem braku bezpieczeństwa żywnościowego, nasilającym się w okresie kryzysów żywnościowych. W przeprowadzanych badaniach

¹⁴ Porozumienia mogą wprowadzać regulacje umożliwiające wprowadzanie instrumentów ograniczających dodatkowy wzrost cen wywołany przez celowe zwiększanie eksportu pozaregionalnego kosztem wewnątrzregionalnego (van Dijk, 2011).

¹⁵ Obok tych skutków klasycznymi efektami zawierania regionalnych porozumień handlowych wyznaczonymi przez Vinera – uznawanego za prekursora badań nad efektami regionalnej integracji – są efekt kreacji i przesunięcia, występujące w przypadku zawarcia unii celnej. W wyniku utworzenia strefy wolnego handlu wystąpić może również tzw. efekt zniekształcenia.

wskazuje się jednak, że regionalna liberalizacja handlu nie jest jeszcze w pełni wykorzystana jako instrument rozwiązania problemu braku bezpieczeństwa żywnościowego. Przyczyny takiego stanu rzeczy tkwią między innymi w wysokich kosztach transakcyjnych, które ograniczają przepływ produktów rolno-spożywczych. Bariery te obejmują między innymi bariery pozataryfowe¹⁶, takie jak świadectwa pochodzenia, ograniczenia importu i eksportu, procedury przyznawania licencji eksportowych i importowych, brak infrastruktury drogowej, koszty związane z logistyką (OECD, 2013; World Bank, 2012). Zwiększenie otwartości gospodarek poprzez zawieranie regionalnych porozumień handlowych może pozytywnie oddziaływać na intensyfikację przepływów między członkami takiego porozumienia w wyniku ograniczenia barier handlowych oraz promowania bardziej przewidywalnej polityki handlowej (Fulponi i in., 2011).

PODSUMOWANIE

Handel międzynarodowy jest traktowany jako jeden z ważnych czynników determinujących poziom bezpieczeństwa żywnościowego. I chociaż dostęp do żywności warunkowany jest również innymi czynnikami (np. krajową polityką gospodarczą, warunkami klimatycznymi), to na forum międzynarodowym szukanie rozwiązania problemu braku bezpieczeństwa żywnościowego (głównie w odniesieniu do krajów rozwijających się) skupia się na liberalizacji handlu międzynarodowego. Ma to swoje uzasadnienie w identyfikowanych kanałach wspierających dostęp do żywności. Jednak liberalizacja handlu rolnego, obok efektów pozytywnych, wywołuje również negatywne skutki, co stanowi przesłankę dla prowadzenia protekcjonizmu handlowego.

¹⁶ Liberalizacja przepływów handlowych powinna obejmować redukcję zarówno barier celnych, jak i pozataryfowych. Te drugie jednak względnie trudniej identyfikować, kwantyfikować czy porównywać pomiędzy krajami. W konsekwencji ograniczanie czy też likwidacja ich stosowania stanowi wyzwanie nie tylko na płaszczyźnie globalnej, ale także regionalnej. Jest to tym trudniejsze, że w warunkach systematycznego obniżania przeciętnych cel w handlu międzynarodowym obserwuje się wzrost liczby wprowadzanych instrumentów pozataryfowych. Tendencja ta występuje również w odniesieniu do handlu produktami rolno-spożywczymi, co ogranicza wolność przepływu towarów. Więcej na ten temat zob. (Mellado i in., 2010; UNCTAD, 2013).

Uwolnienie handlu w wymiarze globalnym na forum WTO, z uwagi na interesy poszczególnych państw, jest niemożliwe, o czym zresztą świadczą dotychczasowe wyniki negocjacji w ramach Rundy Urugwajskiej czy Rundy Doha. Możliwość wykorzystania pasów transmisyjnych między handlem międzynarodowym a bezpieczeństwem żywnościowym sprowadzają się zatem do zawierania regionalnych porozumień handlowych. Wprowadzają one preferencyjną wobec członków porozumienia i jednocześnie dyskryminującą wobec państw trzecich liberalizację handlu rolnego.

Badania teoretyczne i empiryczne wskazują, że regionalna liberalizacja handlu może pozytywnie oddziaływać na poziom bezpieczeństwa żywnościowego krajów zawierających preferencyjne porozumienia handlowe. Przyczyniają się one do wzrostu podaży żywności, efektywności produkcji oraz dochodów. W konsekwencji poprawie ulega ekonomiczny i fizyczny dostęp do żywności. Efekty te wskazuje się zarówno w odniesieniu do krajów rozwiniętych, jak i rozwijających się. Zwłaszcza w przypadku tych ostatnich państw podkreśla się znaczenie integracji regionalnej i intensyfikacji wewnątrzregionalnej wymiany handlowej w procesie wspierania wzrostu i rozwoju gospodarczego. Pełnemu wykorzystaniu regionalnej liberalizacji handlu do rozwiązania problemu bezpieczeństwa żywnościowego musi jednak towarzyszyć ograniczenie barier pozataryfowych.

LITERATURA

- Aksoy, M. A., Beghin, J. C. (Eds). (2005). *Global agricultural trade and developing countries*. Washington, DC: World Bank.
- Baldwin, R. E., Venables, A. J. (1995). Regional economic integration. W: *Handbook of International Economics* (t. 3, s. 1597–1644). Elsevier.
- Brooks, J., Matthews, A. (2015). Trade Dimensions of Food Security. *OECD Food Agric. Fish. Paper.*, 77.
- Budnikowski, A. (2006). *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*. Warszawa: PWE.
- Cervantes-Godoy, D., Dewbre, J. (2010). Economic Importance of Agriculture for Poverty Reduction, OECD. *Food Agric. Fish. Work. Paper.*, 23.
- Chandra, A. C., Lontoh, L. A. (2010). *Regional Food Security and Trade Policy in Southeast Asia, The Role of ASEAN*. Series on Trade and Food Security – Policy Report 3, Trade Knowledge Network. International Institute for Sustainable Development.

- Clapp, J. (2014). *Trade Liberalization and Food Security. Examining the Linkages*. Genewa: Quaker United Nations Office.
- Czaja, S. (2004). Wpływ współczesnego neokolonializmu ekologicznego na globalizację problemów środowiskowych. W: Budnikowski, A., Cygler, M. (red.), *Ochrona środowiska a procesy integracji i globalizacji*. Warszawa: SGH.
- Czarny, E. (2013). *Regionalne ugrupowania integracyjne w gospodarce światowej*. Warszawa: PWE.
- Czyżewski, A. (2010). *Optyka badań makroekonomicznych w gospodarce żywnościowej*. W: Grzelak, A., Pająk, K. (red.), *Nowe trendy w metodologii nauk ekonomicznych i możliwości ich wykorzystania w procesie kształcenia akademickiego. T. I. Problemy ogólne metodologii nauk ekonomicznych*. Poznań: Wyd. UE w Poznaniu.
- FAO (2003). *Trade Reforms and Food Security: Conceptualizing the Linkages*. Rome: Food and Agriculture Organisation of the United Nations.
- Fulponi, L., Shearer, M., Almeida, J. (2011). *Regional Trade Agreements – Treatment of Agriculture*. OECD Food Agric. Fish. Work. Paper., 44.
- Headey, D., Fan, S. (2008). *Anatomy of a Crisis: The Causes and Consequences of Surging Food Prices*. *Agric. Econ.*, 39, 375–91.
- Kent, G. (2002). *Africa's food security under globalization*. *Afr. J. Food Agric. Nutr. Dev.*, 2(1), 22–29. Pobrano z: <http://www.ajol.info/index.php/ajfand/article/viewFile/19119/36590>.
- Koester, U. (1986). *Regional cooperation to improve food security in southern and eastern African countries*. Research Report No. 53. Washington, DC: International Food Policy Research Institute.
- MacLaren, D., Yabuki, N. (2012). *Regional trade agreements and food security: introduction and overview*. W: FAO, *Regional trade agreements and food security in Asia*. Bangkok: FAO.
- Martin, W., Anderson, K. (2011). *Export Restrictions and Price Insulation during Commodity Price Booms*. World Bank, *Polic. Res. Work. Paper* 5645.
- Matthews, A. (2003). *Regional integration and food security in developing countries. Training materials for agricultural planning, 4*. Rome: FAO.
- Mellado A. G., Hélaine A., Rau M. L., Tothova M. (2010). *Non-tariff measures affecting agro-food trade between the EU and Africa. Summary of workshop*. European Commission, Joint Research Centre, Institute for Prospective Technological Studies. Luxembourg: European Union.
- Misala, J. (2001). *Współczesne teorie wymiany międzynarodowej i zagranicznej polityki ekonomicznej*. Warszawa: SGH.
- OECD (2013). *Global Food Security: Challenges for the Food and Agriculture System. Working Party on Agricultural Policies and Markets, TAD/CA/APM/WP(2012)18/FINAL*.
- Robertson, D. (2006). *International Economics and Confusing Politics*. Cheltenham: UK, Northampton – MA, USA: Edward Elgar.
- Rynarzewski, T. (2005). *Strategiczna polityka handlu międzynarodowego*. Warszawa: PWE.
- Sapa, A. (2014). *Handel rolno-żywnościowy regionalnych ugrupowań integracyjnych. Podobieństwa i różnice*. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.
- Stiglitz, J., Charlton, A. (2007). *Fair trade. Szansa dla wszystkich*. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.
- UNCTAD (2007). *Developing Countries' Participation in Regional Integration: Trends, Prospects and Policy Implications*. W: P. de Lombaerde (ed.), *Multilateralism, Regionalism and Bilateralism in Trade and Investment, 2006 World Report on Regional Integration*, United Nations University Series on Regionalism 1. Springer.
- UNCTAD (2013). *Non-Tariffs Measures to Trade: Economic and Policy Issues for Developing Countries*. Nowy Jork – Genewa: Developing Countries in International Trade Studies.
- Urata, S. (2002). *Globalization and the Growth in Free Trade Agreements*. *Asia Pac. Rev.*, 9, 1.
- van Dijk, M. (2011). *African Regional Integration: Implications for Food Security*. Paper prepared for EL&I.
- Wilkin, J. (1986). *Współczesna kwestia agrarna. Ekonomia XX wieku*. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.
- World Bank (2012). *Global Monitoring Report: Food, Nutrition and the Millennium Development Goals*. Washington, D.C.: World Bank.
- WTO (2011). *World Trade Report 2011. The WTO and Preferential Trade Agreements: From Co-Existence to Coherence*. Genewa.

REGIONAL TRADE AGREEMENTS IN ACHIEVING FOOD SECURITY

Summary. The aim of the article was to identify certain relationships between international trade and food security with special emphasis on regional trade agreements. The study was conducted on the basis of domestic and foreign sources of literature. Unresolved problem of food insecurity indicates not only identification of the source of this state, but also ways to improve the food situation in the world. One of the factors that improve directly and indirectly food security level is international trade. Limited capability for performing trade liberalization at the global level means that the way of improving access to food is regionalism. However, taking full advantage of regional trade agreements to solve the problem of food insecurity must be accompanied by elimination or reduction of the non-tariff barriers, that still exist.

Key words: food security, international trade, regional trade agreements

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 11.04.2016